

рення та функціонування революційних трибуналів на Поділлі //Наук. зап. Вінницьк. ун-ту. – Вінниця, 2001. – Вип. 2. – С. 54-60. 15. *Сергійчук С.Л.* Функціонування революційних трибуналів на Поділлі у 1920 – 1923 рр.// Наук. зап. Вінницьк. пед. ун-ту. – Вінниця, 2002. – Вип. 4. – С. 72-78. 16. *Смирнов Н.Г.* Репрессированное правосудие. – М.: Гелиос АРВ, 2001.- 432 с. 17. *Стучка П.И.* Учение о государстве и Конституция РСФСР. – 3-е изд., пересм. – М.: Красная Новь., 1923. – 349 с. 18. *Сусяк Д.С.* Історія суду Радянської України (1917 – 1967 рр.). – К.: Вид-во Київ ун-ту, 1968. – 234 с. 19. *Титов Ю.П.* Первые нормативные акты о советских революционных трибуналах//Сов. государство и право. – 1990. – № 1. – С. 119-124. 20. *Титов Ю.П.* Создание и развитие революционных трибуналов в РСФСР: Дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01. – М., 1990. – 381 с.

Надійшла до редакції 09.10.2003 р.

УДК 342.1

*З.Д. Чуйко мол. наук співробітник
НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування АПРН України, м. Харків*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У СВІТЛІ ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Специфіка сучасного забезпечення національної безпеки України зумовлюється переходом від існуючої раніше в СРСР системи державної безпеки до становлення нової, що формується в суттєво змінених зовнішніх і внутрішніх умовах. Це об'єктивно ставить завдання розробки відповідної цим умовам і новим національним цілям країни науково обґрунтованої політики та стратегії, що базуються на сучасній теорії й методології; визначенні чіткої і зрозумілої для громадян системи цінностей, і обґрунтуванні життєво важливих інтересів, особи, суспільства й держави, чіткому встановленні реальних і потенційних загроз їм і прийнятті адекватних заходів по забезпеченню безпеки особистості, суспільства, держави у всіх сферах життєдіяльності.

Державна політика України визначається з урахуванням пріоритетності національних інтересів та існуючих і потенційних загроз і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій та програм у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства. При дослідженні порушеного питання найбільшого поширення і схвалення отримує методологічний підхід, згідно з яким основою безпеки становлять інтереси окремих людей, а вже потім інтереси суспільства й держави в цілому. Остання служить інструментом, за допомогою якого забезпечуються оптимальні умови для розвитку особистості, суспільства й самої держави, а узагальнена схема вирішення проблем національної безпеки на досягнутому рівні розвитку її теорії ґрунтується на 3-х елементах: інтереси – загроза – захист [7,

с. 8]. Саме національні інтереси виступають ключем до розуміння системи національної безпеки. Крізь призму їх реалізації й захисту повинні розглядатися всі проблеми створення цієї системи, її завдання, цілі, принципи функціонування. Національні інтереси обумовлюються історією і традиціями українського народу, системою господарювання, менталітетом, культурними й духовними цінностями. Однак у сучасних умовах різні прошарки громадян України неоднозначно сприймають економічні, політичні, соціальні перетворення. Має місце напруга у сфері конфесійних відносин. Тому в суспільстві існують різноманітні часом взаємоконкуруючі тлумачення національних інтересів і національної безпеки різними верствами населення, що об'єктивно призводить до соціальної напруженості й конфліктів і знижує загальний рівень безпеки всіх без винятку соціальних груп [3, с. 12].

Проблема визначення національних інтересів на сучасному етапі одна з найбільш актуальних. За своїм змістом вона входить у сферу досліджень сучасного конституційного права України і безпосередньо пов'язана з основними напрямками наукового забезпечення всієї системи національної безпеки. У процесі написання статті застосовуються положення наукових праць представників як вітчизняної, так і зарубіжної наукової правової думки [12]. Оскільки на сьогодні в конституційно-правовому аспекті питання національної безпеки є маловивченими, існує необхідність їх подальшого теоретичного розроблення.

Для аналізу напрямків забезпечення національної безпеки насамперед важливо визначитися з поняттям "інтерес", яке входить до кола дослідження багатьох суспільствознавчих наук: філософії, соціології, психології, економічної теорії, правознавства. Воно належить до категорії фундаментальних, тобто його важко охопити однією загальною дефініцією. Цілком очевидно, що названі науки вивчають феномен інтересу та його окремі аспекти з урахуванням власних позицій, базуючись на специфіці предмета й на методах цих наук [5, с. 92]. Одні вчені вважають категорію "інтерес" об'єктивною, тобто існуючою незалежно від волі й свідомості людей; другі – трактують її як спрямованість, увагу, прагнення до чогось; треті – як реалізацію якоїсь потреби, тобто як явище об'єктивне за змістом і суб'єктивне за формою. Звідси випливають висновки про необхідність розрізняти формування самого інтересу, відбиття його у свідомості людини і діяльність щодо його реалізації. Це викликає значну розбіжність підходів і думок у спробах визначення національних інтересів, ускладнює їх практичне використання. У науковій літературі зазначені проблеми залишаються невирішеними, що негативно відбивається на їх розв'язанні. У зв'язку з цим

державна політика України в різних сферах управління не завжди ґрунтується на національних інтересах та цінностях.

З точки зору філософської і соціологічної науки інтерес – це об'єктивне ставлення соціальних суб'єктів (індивіда, групи, суспільства) до явищ і предметів навколишньої дійсності, яке зумовлено їх становищем, що включає в себе об'єктивно існуючі соціальні потреби, шляхи й засоби їх задоволення [13, с. 242, 243]. Національні інтереси також визначаються як усвідомлені інституційними й соціальними суб'єктами об'єктивні потреби особистості, суспільства й держави в забезпеченні захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, самозбереженні і прогресивному розвитку, що відображено у програмних настановах і реалізується в соціальній дійсності [10, с. 7]. Виходячи з цього, О.М. Гончаренко запропонував трактувати поняття “національні інтереси” як визначальні потреби суспільства (держави), які співвідносяться з його (її) базовими цінностями й виражаються у загальноприйнятому, ідеальному або нормативному комплексі цілей [4, с. 44, 45]. На думку А.А. Прохожева, життєво важливі інтереси – це сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування й можливості прогресивного розвитку особистості, суспільства й держави [2, с. 68-74].

Відповідно до ст. 1 Закону “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади, визначальні потреби суспільства й держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [9]. Вважаємо, що стратегічний характер національних інтересів полягає в тому, що вони: виступають фундаментальними пріоритетами будівництва й розвитку державності; спрямовані на просування й захист інтересів особистості, суспільства й держави; визначають необхідність будівництва й розвитку системи національної безпеки; мають становити підвалини стратегічного планування збереження навколишнього середовища; не можуть обмежуватися національною територією; не повинні вирішуватися в ізоляції від інтересів (особливо суспільних) інших держав.

До набуття Україною державного суверенітету самого поняття “національні інтереси” ні в теорії держави, ні в практиці не існувало. Уперше вони були усвідомлені й виражені у вигляді програмних настанов у Декларації про державний суверенітет України, а потім знайшли закріплення в Конституції України. І це важливо, оскільки Основний Закон в системі нормативно-правових актів держави посідає особ-

ливе місце. Конституційні норми володіють вищою юридичною силою і є нормами прямої дії.

Виходячи з викладеного, вважаємо за необхідне проаналізувати сучасне бачення феномену “національні інтереси”, роль і місце конституційних приписів у становленні системи національної безпеки, позитивні й негативні чинники, які впливають на цей процес. Цінність Конституції України полягає насамперед у тому, що вона є результатом консенсусу різних політичних сил, волі громадянського суспільства, і її завдання – стояти на сторожі інтересів особистості й суспільства, забезпечувати свободу індивіда в різних сферах життя [11, с. 54].

Визначення категорії національні інтереси знайшло відображення в Постановах Верховної Ради “Про основні напрями зовнішньої політики України” [1; 1993. – №37. – Ст. 340-341], “Про воєнну доктрину України” [1; 1993. – №43. – Ст. 408-409], “Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України” [1; 1997. – №10. – Ст. 85]. Однак у найбільш повному й адекватному вигляді перелік пріоритетних національних інтересів закріплено в ст. 6 Закону “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. [9]. Такий Закон прийнято вперше за всю історію становлення й розвитку української державності. Правове закріплення в ньому інтересів нації дозволить зробити політику держави більш відкритою, наближеною до кожної людини, а головне – кожному представникові нації буде відомо, які саме інтереси він має відстоювати, чи сходяться вони з його життєвою позицією, чи входять його власні інтереси до загальних. Але, як відомо, негативним моментом будь-якого правового закріплення поняття системного явища є його неповнота. Однак навряд чи можна навести приклад ідеального формулювання в законі того чи іншого терміна. При побудові механізму правового забезпечення національної безпеки в Україні слід спиратися на принципи забезпечення вже проголошених, існуючих національних інтересів та утвердження нових, що відповідають реаліям об’єктивної дійсності.

Інтереси особистості, суспільства й держави в різні історичні періоди розвитку країни неідентичні [14, с. 28]. Своєрідність національних інтересів на конкретному етапі розвитку суспільства зумовлює відповідну мету, напрямки й механізм забезпечення національної безпеки [6, с. 5]. Зміна національних пріоритетів тягне за собою корегування змісту національних інтересів, що, у свою чергу, впливає на зміст і напрямки забезпечення національної безпеки. Отже, можна зазначити, що розвиток нації відбувається відповідно до тих ціннісних настанов, які вона має і які вважає на тому чи іншому етапі свого розвитку важливими й першочерговими. Так, якщо в 1991 р. найважливішим націо-

нальним інтересом української нації було набуття суверенітету, незалежності України, то у 2003 р. ним є підвищення рівня добробуту громадян, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, технологічної й інформаційної безпеки, захист особистості, суспільства й держави від тероризму.

Головний національний інтерес України, що лежить в основі забезпечення національної безпеки сьогодні вбачається в тому, щоб стати європейською країною за рівнем і якістю життя. Виміром його реалізації виступає перш за все формування інститутів громадянського суспільства і правової держави, загальнонаціональний інтерес України, де повинні забезпечуватися політичні, соціальні, економічні й духовні інтереси і права всіх індивідів на базі використання всіх можливих на сучасному етапі цивілізації, матеріальних і духовних благ, які мають загальне життєво важливе значення для стабільного функціонування й розвитку держави та суспільства [8, с. 511].

Сучасний стан в Україні характеризується нестабільністю й недостатньою визначеністю системи ціннісних орієнтацій та інтересів суспільства, а також наявністю суттєвих суперечностей між інтересами як основних об'єктів національної безпеки (особа, суспільство, держава), так і різних соціальних спільнот на рівнях: центр – регіони. У зв'язку з відсутністю консенсусу в суспільстві із зазначених питань не існує й належного конструктивного нормативно-правового забезпечення національної безпеки.

Досягненню національних цілей перешкоджають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних відносять: падіння інтелектуального, технологічного й оборонного потенціалу; зниження для значної частини громадян рівня життя; виникнення соціальної й етнополітичної напруги; зростання злочинності і як наслідок – зниження безпеки особистості, суспільства й держави; міжнародний тероризм; погіршення стану довкілля. До суб'єктивних факторів належать: збереження у свідомості людей старих догм світоглядного й ідеологічного тлумачення; зростання асиметрії соціальних інтересів різних груп громадян; низький рівень правової культури населення, працівників державного апарату; політична боротьба за сфери впливу і владу; відсутність сформованої системи нових національних цінностей і стійких інтересів окремих груп суспільства, які дозволяють консолідувати зусилля окремих громадян, суспільства в цілому й інститутів держави на досягнення національних цілей; недостатня теоретична розробленість прикладних аспектів політики забезпечення національної безпеки України.

Існує ще одна проблема, невирішеність якої призвела до певної дискредитації у світовій практиці концепції національних інтересів.

Вона пов'язана з хронічним бажанням політичних лідерів і правлячих еліт більшості країн світу презентувати свої власні, корпоративні інтереси як життєво важливі інтереси всієї нації. Яскравим прикладом тому є діяльність тих урядовців, які власні економічні інтереси й вигоди ставлять вище інтересів нації.

На сучасному етапі для України дуже важливо проводити зовнішню і внутрішню політику держави в одному напрямку. Розрив між її зовнішньополітичним курсом на інтеграцію в співтовариство демократичних держав і внутрішніми процесами вельми очевидний. Відбувається активація так званої керованої демократії, яка характеризується: профанацією і фальсифікацією виборів, замовленням судових рішень вказівками виконавчої влади, "дисциплінуванням" ЗМІ, виключенням найважливіших питань державного й суспільного життя зі сфери публічної політики, партійне будівництво зверху і "приручення" парламенту. Усе це ставить під удар головні національні інтереси і, безумовно, визначає місце нашої країни у світі. Тому є очевидним, що ніколи не були так тісно переплетені проблеми руху до демократії і забезпечення національної безпеки. Вважаємо, що чітко визначені й консолідовані в масовій свідомості національні інтереси й цінності повинні становити підґрунтя будь-якої інтегральної стратегії національної безпеки, ефективного впровадження якої мають забезпечити спільні зусилля всіх гілок влади і громадянського суспільства.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Внутренняя безопасность России как политическая и правовая проблема. (Обзор) // Государство и право. – 2002. – № 3. – С. 68-74. 3. Гончаренко О.М. Доктрина національної безпеки України // Дзеркало тижня. – 2002. – 14-20 вер. (№ 35). – С. 12. 4. Гончаренко О.М. Пріоритети та засади формування інтегральної стратегії національної безпеки на перспективу // Стратегічна панорама. – 1998. – № 1-2. – С. 44, 45. 5. Кривожов А.В. Публічний інтерес: поняття, види і захист // Государство и право. – 1999. – № 10. – С. 92, 93. 6. Левицька М.Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002. – 18 с. 7. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України. – Ірпінь: Преса України, 2000. – С. 8, 8. Органи державної влади України / За ред. В.Ф. Погорілка: – К.: ІДП НАНУ, 2002. – 592 с. 9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. // Уряд. кур'єр. – 2003. – № 139. – Орієнтир. – № 28. – С. 1-6. 10. Смелянцев А.П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. ... канд. філос. наук. – Х., 2001. – 18 с. 11. Тодика Ю.М. Конституція України як соціальна цінність // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2000. – № 4(23). 12. Хлобутов О., Рыжков В., Павленко С., Подуфалов В. Права человека и интересы национальной безопасности. – М.: Изд-во СПб, 1999. – 220 с.; Тодика Ю.Н., Яворский В.Д. Президент Украины: конституционно-правовой статус. – Х.: Факт, 1999. – 256 с.; Дмитриев Ю.А., Петров С.М., Идрисов Р.Ф. Государство как субъект обеспечения национальной безопасности России // Право и политика – 2001. – № 11. – С. 64-71; Данильян О.Г., Дзьобань О.Л., Панов М.І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: Навч. посібник. – Харків: Фо-

ліо, 2002. – 285 с.; Нижник Н.Р., Ситник Г.Т., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посібник / За заг. ред. П.В. Мельника, Н.В. Нижник. – Ірпінь: Преса України, 2000. – 304 с.; Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України. – К.: Знання, 2000. – 189 с. 13. Енциклопедический методологічний словарь / За ред Н.С. Волкова. – М.: Политиздат, 1995. – 650 с. 14. Мельник В.И. Секьюритология. – М.: Ось-89, 2000. – 204 с.

Надійшла до редакції 15.09.2003 р.

УДК 342.722

О.О.Скібіна, аспірантка
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ

Будь-яке суб'єктивне право само по собі, взяте поза питанням про його реалізацію, має досить відносну соціальну цінність, і тому при конституційно-правовому його дослідженні істотна увага повинна приділятися його реалізації.

Проблема гарантій прав і свобод людини та громадянина на сучасному етапі є важливим предметом наукових пошуків. Це значною мірою зумовлено тим, що Конституція України 1996 р. [7] піднесла на якісно новий рівень систему юридичних гарантій прав і свобод особи. Але сучасний стан їх наукового осмислення не охоплює всіх аспектів даної проблеми. У зв'язку з цим виникає потреба не тільки в загальній теорії правових гарантій, а й у розробці питання конституційних гарантій (їх поняття, видів, системи й ролі) щодо окремих суб'єктивних прав громадян і, зокрема, основоположного політичного права громадян – брати участь в управлінні державними справами. Вирішення відповідних теоретичних питань повинно об'єктивно сприяти вдосконаленню механізму втілення цього права в життя, а також позитивно вплинути на подальше дослідження політичних прав громадян України.

Загальні теоретичні положення про гарантії прав і свобод, викладені у працях радянських учених (А.О. Астрахань [1], Л.Д. Воєводін, В.Є. Гулієв [3], В.О. Кучинський, О.І. Лєпшошкін, С.Л. Лисенков [9], В.А. Патюлін, Ф.М. Рудинський [3] та ін.) та сучасних українських (В.В. Головченко [10], Т.М. Заворотченко [4], О.Г. Кушніренко [8], В.В. Речинський [11], В.Ф. Погорілко [10], Т.М. Слінько [8], Ю.М. Тодика [6, с. 117-174] та ін.) і російських науковців (М.В. Баглай [2], С.В. Калашніков [5], О.А. Лукашева та ін.), створили теоретичне підґрунтя для дослідження проблеми гарантій права громадян України